

Seminary Foundation, s. 176-186, 196, 197-200, 211-212, 213, 215, 218-226; M. Hüseyin ez-Zehabi, *et-Tefsir ve'l-müfessirün*, Kahire 1396/1976, II, 280-284, 314-416, 430-473; Sıddık Hasan Han, *Ebcü'dü'l-ülüm* (nşr. Abdülcebbâr Zekkâr), Dimaşk 1978, II, 172-202; M. Bey-yûmî Mehrân, *Dirâsât târîhiyye mine'l-Kur'ânî'l-Kerîm fi bilâdi'l-'Arab*, Riyad 1400/1980, s. 31; M. Abdullah Draz, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru* (trc. Salih Akdemir), Ankara 1983, s. 36-37; Ali Şevvâh İshak, *Mu'cemü muşannefâtî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Riyad 1404/1984, III, 289-308; R. Arnaldez, "L'image du prophète Muhammad dans la culture française", *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir 1985, s. 45-46; Abdülhamîd Seyyid Taleb, *Çarübü'l-Kur'an: Ricâlühü ve menâhicühüm min İbn 'Abbâs ilâ İbn Hayyân*, Küveyt 1986; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara 1988, I, 272-279, 327-343, 504-509; II, 173-178; a.mlf., "Oryantalizm ve Batı'da Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", *AÜİFD*, XXXI (1989), s. 105, 116-117; a.mlf., "Çarübü'l-Kur'an", *DİA*, XIII, 379-380; Sadreddin Gümüüş, *Kur'an Tefsirinin Kaynakları*, İstanbul 1990; Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İstanbul 1991, s. 12-67; W. Montgomery Watt, *Bell's Introduction to the Qur'an*, Edinburgh 1991, s. 173; a.mlf., "The Dating of the Qur'an: A Review of Richard Bell's Theories", *JRAS* (1957), s. 46-56; Mustafa Bilgin, *Tefsirde Mutezile Ekolü* (doktora tezi, 1991), ÜÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Veli Kayhan, *Kur'an İlimlerinin Doğuşu ve Gelişmesi* (doktora tezi, 1991), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ömer Faruk Harman, "Hıristiyanların İslâm'a Bakışı", *Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri* (haz. İsmail Kurt), İstanbul 1993, s. 98-99, 100; Şaban Karataş, *Şia'da ve Sünnî Kaynaklarda Kur'an Tarihi*, İstanbul 1996; M. Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân* (nşr. Fevvâz Ahmed Zemerî), Beyrut 1417/1996, I, 33; N. Daniel, *Islam and the West*, Oxford 1997, s. 13-15, 22, 29-30, 165, 321-322, 327; L. E. Browne, "The Patriarch Timothy and the Caliph al-Mahdi", *MW*, XXI (1931), s. 38-45; Mazher ud-Din Siddiqi, "Some Aspects of the Mu'tazili Interpretation of the Qur'an", *IS*, II (1963), s. 95-120; W. A. Bijlefeld, "Some Recent Contributions to Qur'anic Studies: Selected Publications in English, French and German, 1964-1973", *MW*, LXIV/2 (1974), s. 79-102; LXIV/3 (1974), s. 172-179; *Islamochristiana*, V, Roma 1979, s. 312; A. Rippin, "The Present Status of Tafsir Studies", *MW*, LXXII/3-4 (1982), s. 224-238; Salih Akdemir, "Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerîm ve Hz. Muhammed (SAV)'e Yaklaşımları", *AÜİFD*, XXXI (1989), s. 188-189, 198-201; Mohammad A. Chaudhary, "Orientalism on Variant Readings of the Qur'an: The Case of Arthur Jeffery", *The American Journal of Islamic Social Sciences*, XII/2, Herndon 1995, s. 170-184; Abdüssettâr Gürî, "Kur'an-ı Hakîm Müsteşrikin ki Nazar meyn", *Fikr o Nazar*, XXXVII/3, İslâmâbâd 2000, s. 79-102; Zafer İshaq Ansari, "Scientific Exegesis of the Qur'an", *Journal of Qur'anic Studies*, III/1, London 2001, s. 91-104; Abdülhamîd Birişik, "İbn Atıyye el-Endelüsî", *DİA*, XIX, 339; a.mlf., "İ'râbü'l-Kur'an", a.e., XXII, 376-379; Süleyman Uludağ, "İşârî Tefsir", a.e., XXIII, 424-428; Mehmet Aydın, "İzhârü'l-Hak", a.e., XXIII, 507-508.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

KURAN, Ahmet Bedevi

(1884-1966)

Jön Türkler üzerine yayımladığı eserlerle tanınan tarihçi.

Babasının görevli bulunduğu Trabzon'da doğdu. Kulalı Seyyid İbrâhimzâde ailesine mensup olup babası Hacı Mehmed Nûri Efendi'dir. Babasının memuriyeti dolayısıyla çocukluk yıllarını Kula'da geçirdi. İlk tahsilini burada yaptıktan sonra Akhisar'da rüşdiyede iken bir arkadaşının daveti üzerine İstanbul'a gitti; Şubat 1898'de İstanbul'da Eyüp Baytar Rüşdiyesi'ne kaydoldu. 1901'de burayı bitirince Kuleli İdâdîsi'ne girdi. Okulun henüz ikinci sınıfında iken bazı arkadaşlarıyla birlikte sıradan bir öğrenci topluluğu olmaktan öteye geçmeyen İhtilâlcî Askerler Cemiyeti adlı gizli bir teşkilât kurdu. Hava değişimi için gittiği Manisa'da tanıştığı Hasan adlı bir gençten dinlediği Yunanlılar'ın Girit mezalimiyle ilgili hâtıralar onda millî şuurun uyanmasında rol oynadı. İstanbul'a döndüğünde siyasî faaliyetlerini sürdürdü; bir ara II. Abdülhamid'e suikast düzenlemeyi planlayan bir teşebbüste bulundu. 1905'te Kuleli'den mezun oldu, aynı yıl Mekteb-i Harbiye'ye girdi. Burada siyasî faaliyetleri daha da şekillendi. Eylül 1904'te Cem'iyet-i İnkilâbiyye'nin kuruluşu ile yüksek öğrenim talebeleri arasında siyasî faaliyetlerin hızlanması üzerine başlatılan takibat sonucu bazı arkadaşlarıyla birlikte tevkif edildi. Divâniharp önünde yaptığı savunmada ağır tenkitlerden dolayı padişaha suikast düzenlemek suçu ile idama mahkûm oldu. Ancak sekiz ay kadar süren bir hapis hayatından sonra 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine serbest bırakıldı. Okuldan mezun olmak üzere tekrar Mekteb-i Harbiye'ye döndü, bu sırada yine bazı olaylara karışınca bir kısım arkadaşıyla birlikte tekrar tutuklandı. 31 Mart Vak'ası'nın başladığı günlerde serbest bırakıldıysa da az sonra yeniden tevkif edildi. 21 Ağustos 1909'da yapılan muhâkeme sonunda askerlikten uzaklaştırıldı ve beş yıl sürgün cezasına çarptırıldı. Hapsedildiği Bekir Ağa Bölüğü'nden kaçarak Galata rıhtımından bindiği bir vapurla İskenderiye'ye gitti; oradan Kahire'ye geçip eski Jön Türkler'den Şerefeddin Mağmûmî, Abdullah Cevdet, Necmeddin Arif ve Baha Bey ile buluştu; onların yardımıyla burada bazı varlıklı ailelerin çocuklarına verdiği özel derslerle geçimini sağladı. Ardından kendisi gibi Mısır'a sığınmış za-

bitlerle birlikte Fas ordusunun yetiştirilmesi için Hidiv II. Abbas Hilmi'nin talebiyle Fas'a gitti; yedi ay burada kaldı. Fransa'nın baskısı üzerine bu faaliyete son verince Fas'tan ayrıldı. Arkadaşları Mısır'a dönerken o daha önce haberleştiği Prens Sabahaddin'in yanına Paris'e gitti. Burada Şerif Paşa tarafından yayımlanan *Meşrutiyet* gazetesinde muasahhlik yapmaya başladı. İtalya'nın Trablusgarp'a saldırdığı günlerde ciddi bir şekilde hastalandı, iyileşince okul arkadaşlarından Celâl Preveze'nin daveti üzerine Üsküp, Selânik yoluyla Manastır'a gitti (Mayıs 1912).

22 Temmuz 1912'de Gazi Ahmed Muhtar Paşa hükümetinin kurulmasından sonra diğer İttihat ve Terakkî muhalifleri gibi İstanbul'a döndü. Gerek Ahmed Muhtar Paşa gerekse Kıbrıslı Kâmil Paşa hükümeti zamanında daha çok Sabahaddin Bey'in çevresinde siyasî faaliyetlere katıldı. Bâbüli Baskını'nın (23 Ocak 1913) ardından yakalanıp idam isteğiyle yargılandı, fakat müebbet kürek cezasına çarptırıldı, Bodrum Hapishanesi'ne gönderildi. Buradan kaçma planları yaparken diğer mahkûmlarla beraber Sinop Hapishanesi'ne yollandı. Sayıları 600'ü bulan ve hemen hepsi Mahmud Şevket Paşa'nın katli dolayısıyla hapsedilen Sinop Kalesi'ndeki on beş arkadaşıyla birlikte tehlikeli bir deniz yolculuğunu göze alarak 1914 Mayıs sonlarında Sivastopol'a kaçtı. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Almanya'nın Fransa'ya savaş ilân etmesi üzerine bazı arkadaşlarıyla birlikte Cenevre'ye gitti. Birkaç ay sonra İngiltere'den Fransa'ya dönen Sabahaddin Bey'in davetini alınca Paris'e geçti. Sabahaddin Bey'in münferit sulh teşebbüslerine katılmak için bir ara Atina ve Selânik'e gittiyse de savaş yıllarını Paris ve Cenevre'de geçirdi.

Mütarekeyi takip eden günlerde İsviçre'de bulunan Ahmet Bedevi, birkaç arkadaşıyla birlikte burada Türk Menfaatlerini Koruma Cemiyeti'ni kurdu ve Türkiye'nin haklarını savunan bazı yayınlar çıkardı. Sabahaddin Bey'den aldığı özel tâlimatla 23 Kasım 1919'da İstanbul'a döndü, bundan sonraki siyasî faaliyeti daha çok Sabahaddin Bey'in çevresinde geçti. İlk resmî görevi olan Gebze kaymakamlığına yine bu sırada tayin edildi. Bu görevinde iken çevredeki Rum çetecilerle mücadele eden Kuvâ-yi Milliyeciler'e yardım ettiği gerekçesiyle Eylül 1920'de Damad Ferid Paşa tarafından görevinden alındı. Cumhuriyet'in ilânı üzerine İstanbul'da

Elektrik Türk Anonim Şirketi'nde abanman memuru olarak çalışmaya başladı (1923-1926). Bunu sırayla Muhtelit Mübâdele Komisyonu'nun Ayvalık ve Giresun Takdîr-i Kıymet Heyeti âzâlığı (1928-1930), Ankara'da Ziraat Bankası Umum Muâmelât Müdürlüğü neşriyat memurluğu (1930-1932), merkez müdürlüğü memurluğu (1932-1933), muhasebe memurluğu (1934-1937), fen müşavir memurluğu (1937-1938) ve Ticarî Krediler Müdürlüğü memurluğu (1938) takip etti. Daha sonra Toprak Mahsûlleri Ofisi'nde müfettişlik ve kontrolörlük yaptı, 1948 yılında emekliye ayrıldı. Emeklilik yıllarını geçirdiği İstanbul'da yayın faaliyetlerini sürdürürken 24 Ocak 1966'da öldü, kabri Zincirlikuyu Mezarlığı'ndadır.

Ahmet Bedevi'nin oldukça geç bir yaşta başlamasına rağmen verimli bir yazı hayatı vardır. Onun yazı hayatı, esas itibarıyla 1945 yılından sonra *Akşam* gazetesinde yayımlandığı tarihi yazılarla başlamıştır. Bunları *Vatan* gazetesinde Prens Sabahaddin hakkında yazdığı bir seri yazı ile *Yeni Sabah* (1948), *Resimli Tarih Mecmuası* (1950), *Tarih Dünyası* (1950), *Kudret* (1950-1952), *Millet* (1952-1953) ve *Dünya* (1952) gazetelerinde çıkan siyasî ve tarihî yazıları takip etmiştir. Fakat Ahmet Bedevi'nin Türk tarihçiliğine asıl hizmeti, içinde bizzat bulunduğu Jön Türk hareketi üzerine ilk ciddi eserleri yazmış olmasıdır; bu sebeple "Jön Türklüğün tarihçisi" sıfatını almıştır.

Eserleri. İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler (İstanbul 1945); *İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki* (İstanbul 1948); *Din Nedir ve İtikatlar Nasıl Gelişmiştir?* (İstanbul 1952); *Hüseyin Cahit Yalçın Bey'e Açık Mektup* (İstanbul 1955); *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele* (İstanbul 1956; genişletilmiş ikinci baskı, İstanbul 1959); *Harbiye Mektebinde*

Hürriyet Mücadelesi (İstanbul 1957); *İsmet İnönü Paşa'ya Açık Mektup* (İstanbul 1958).

BİBLİYOGRAFYA :

Cavit Orhan Tütengil, *Prens Sabahattin*, İstanbul 1954, s. 72-75; Recai Galip Okandan, *Arme Hukukumuzun Anahatları*, İstanbul 1971, s. 463-465; E. E. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli* (trc. Nuran Ülken), İstanbul 1972, s. 193-196; Y. A. Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jön Türkler* (trc. Mazlum Beyhan – Ayşe Hachiasanoğlu), Ankara 1974, s. 34, 48, 64; Birol Emil, *Jön Türkler Dair Vesikalar*, İstanbul 1982, I, 22, 79, 82, 87; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1984-89, I, 399, 618, 627; III, 652-654; M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler (1889-1902)*, İstanbul 1986, s. 188-189; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1987, s. 54, 129-130, 234; Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri*, İstanbul 1989, s. 233-235; Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, İstanbul 1990, s. 283-285.

ALİ BİRİNCİ

KUR'AN KURSU

Türkçe'de Kur'an kursu olarak anılan ve temel işlevi Kur'an'ı doğru ve usulüne uygun biçimde okumayı öğretmek, Kur'an'ın bir kısmını veya tamamını ezberletmek olan kurumlar ilk dönemlerde daha çok "dârülkur'an, küttâb, dârülküttâb, mekteb" gibi isimlerle anılmakta, ayrıca yüksek seviyede kıraat bilgilerinin verildiği ve uygulandığı kurumlara "dârülkur'râ", bilhassa hâfız yetiştiren müesseselere de Selçuklular ve Osmanlılar'da "dârülhuffâz" denilmekteydi. Özellikle küçük çocuklara Kur'an okumanın öğretildiği ve kısmen ezberletildiği yerler için tarihte en çok kullanılan isim küttâb, Osmanlılar'da ise "mekteb-i sibyan" veya kısaca mektep olmuştur. Günümüzde İslâm ülkelerinde bu isimlerin bazısına rastlandığı gibi bir kısmı millî ve mahallî dillerde başka isimler de kullanılmaktadır (aş. bk.).

Hz. Peygamber, Mekke'de müslümanların Kur'an'ı okuyup öğrenmelerini sağlamak üzere Erkam b. Ebû'l-Erkam'ın evini (Dârülerkam) merkez olarak seçmişti. Bu sebeple Dârülerkam'ın İslâm tarihinde ilk eğitim öğretim merkezi olduğu kabul edilir. İbn Sa'd, Mekke'de ilk Kur'an tâlim eden kişinin Abdullah b. Mes'ûd olduğunu kaydeder (*et-Tabakât*, III, 151). Daha sonra Medine'ye öğretmen olarak gönderilen ve kendisine "kâri" veya "mukrî" denilen Mus'ab b. Umeyr'in de Dârülerkam'a devam edenlerden olduğu belirtilir. Medine'de Suffe talebeleri esas itibarıyla Kur'an öğreniyorlardı (Hamîdullah, II, 77). Burası yetersiz kalınca mahallelerde de Kur'an öğretilen yerler açılmaya başlandı. İbn Sa'd, hicretin 2. yılında (624) Medineli Mahreme b. Nevfel'in evinde Kur'an öğretimine ayrılan bir bölümün dârülkurrâ olarak adlandırıldığını belirtir (*et-Tabakât*, IV, 205). Ayrıca yeni açılan meşcedlerden de bu iş için faydalanılıyordu.

Ignaz Goldziher, Asr-ı saâdet'te Kur'an'ın öğretildiği yerlere küttâb denildiğini belirterek bu konuda bazı deliller sıralar (*ERE*, V, 199). Ahmed Çelebi ise Resûlullah devrinde küttâb kelimesinin okuma yazma öğretilen yerler hakkında kullanıldığını, Kur'an öğretilen yerler için kullanılmasının ise daha sonraki bir döneme rastlandığını ileri sürer (*İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, s. 33-45). Araştırmalar, küttâbın "Kur'an okulu" anlamında kullanılmasına Emevîler'in son zamanlarında başladığını, Abbâsî döneminden itibaren de yaygınlaşarak günümüzde kadar geldiğini göstermektedir (*EL²* [Fr.], V, 572). Christian Snouck – Hurgronje'nin incelemelerine göre bütün İslâm ülkelerinde çocuklar Kur'an'ı bir veya birkaç defa hatmetmek zorundaydı (Jaschke, s. 81). Nitekim müslümanlara ait hemen bütün biyografilerde onların tahsil hayatına Kur'an'ı öğrenerek veya ezberleyerek başladıkları belirtilir. İbn Hazm, Hz. Ömer döneminde hızla genişleyen İslâm topraklarının her yerinde açılan mekteplerde çocuklara Kur'an öğretildiğini bildirir. Arap olmayan milletlerin İslâm ümmetine katılmasının bir sonucu olarak Kur'an öğretimine gittikçe artan bir önem verilmiş, kurumlar yaygınlaşmış, bu sayede çeşitli ırklara mensup topluluklar bir tek ümmet olmayı başarmıştır (*el-Faşl*, I, 195; II, 216). İbn Haldûn, İslâm inancının Kur'an'a ve bazı hadislere dayandığını, bu sebeple çocuklara Kur'an'ı öğretmenin dinî şiarlardan biri olduğunu, müslümanların bu iş-

Somalî'de bir mülteci kampındaki Kur'an kursu